

DEMOGRAFSKI PROBLEM

Uvod

Istraživati i proučavati zakonitosti i pravilnosti u kretanju stanovništva, ustanovljavati kakve su vrste te zakonitosti, njihovi kvalitativni i kvantitativni uzroci, utvrđivati međusobne odnose kretanja stanovništva s drugim društvenim i gospodarskim pojavama, bitni je zadatak demografije¹. Ipak, problem stanovništva, promatran samo znanstveno ne može se obuhvatiti u svoj svojoj cjelini. Stoga demografija, kao znanost rijetko nudi rješenja za pojedina pitanja stanovništva. Ona će više ukazivati na probleme vezane uz stanovništvo. Ipak, i ta uloga demografije veoma je značajna, jer je svojim istraživanjem od velike pomoći drugim znanostima ili društvenim granama koje mogu i dužne su rješavati te probleme.

Može li se čovjeka promatrati kao broj? Svesti ga samo na statistički broj znači oduzeti mu njegovo čovječstvo i osobnost. Ipak, u današnje vrijeme jedan od najvećih problema jest broj ljudi. Postavlja se pitanje, da li ih je premalo ili previše?

Ovaj rad je u isto vrijeme i susret i osvrt na problem broja ljudi. Prijedlozi, ali i zakoni koji se donose, a predstavljaju se kao rješenja tog problema, na poseban način u državama s izrazitim mortalitetom, često su nedovoljno objašnjeni i utemeljeni, ponajprije jer čovjeka promatraju kao oruđe, kao proizvođača.

1. Demografsko pitanje - pitanje cijelog čovječanstva

Broj stanovnika na Zemlji uvjetovan je raznim okolnostima: antropološkim, sociološkim, gospodarskim, političkim. Upravo ta široka lepeza problema cjelokupnog življenja u današnje vrijeme postavlja u prvi plan problem broja stanovnika na Zemlji. Istina, svako vrijeme je imalo svoje probleme u pitanju stanovništva, ali danas, kad je svijet postao

¹ Usp. "Demografija", *Enciklopedija leksikografskog zavoda* (Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1967.) II, 53.

pretijesan u nekim dijelovima, a u drugima preširok, postavlja se problem budućnosti stanovništva pred sve društvene strukture, a samim tim i pred Crkvu. Papa Ivan Pavao II. će reći: "(...) moramo se osvrnuti na demografski problem i na način kako se o njemu danas raspravlja. Ne može se zanijekati da, osobito u južnom pojasu našeg planeta, postoji demografski problem koji stvara poteškoće u razvoju. Međutim mora se također odmah dodati da u sjevernom pojasu taj problem ima obratan predznak: ovdje osobito zabrinjava činjenica pada stope nataliteta"².

Velike razlike u ekonomskoj moći pojedinih država, ratovi i pustošenja, ekološki problemi dovode u pitanje opstojnost samog čovjeka. Tehnološki napredak, koji je omogućio čovjeku da pokori prirodu, doveo ga je u položaj da može uništiti samog sebe³.

Kako je već istaknuto, demografski problem se ne može ograničiti na samo jedan vid promatranja ili rješavanja. Čak niti samo etičko promatranje problema ne može donijeti ispravan uvid, a kamo li prihvatljivo rješenje. Vrijedno je već na početku istaknuti da broj ljudi na zemlji ne bi smio "zastrijeti" pogled na probleme s kojima se veći dio čovječanstva suočava. Između brojnih problema (nezaposlenost, ratovi, ekološka ugroženost), obiteljska zajednica kao temeljna zajednica svakog društva, trebala bi imati prednost u samom razvoju pučanstva, te će ispravan odgoj u obitelji i same obitelji omogućiti da se rađaju zreli ljudi i građani koji će biti sposobni rješavati probleme pučanstva. Mudrost i zrelost ljudi suočit će se s problemima bez ikakvog drugog interesa osim da omogući svakom pojedincu život dostojan čovjeka⁴.

² Ivan Pavao II., *Socijalna skrb* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991.) br. 25.

³ M. Babić, "Očuvanje prirode po Hansu Jonasu", *Mir svim stvorenjima na Zemlji*, (Zbornik radova sa znanstvenog savjetovanja u prigodi Dana Zemlje, 21. travnja, Sinj 1995.) 117 - 118. piše: "Zahvaljujući znanosti i tehnicima i njihovoj primjeni u ekonomiji, suvremeni čovjek posjeduje do sada neviđenu moć koja ga može dovesti u propast. Ako čovjek želi izbjeći katastrofu, mora dragovoljno obuzdati svoju moć. Čovjek je ponajprije sebi pokorio prirodu, ponesen tim uspjehom proširio je to pokoravanje na svoju vlastitu prirodu, tako da danas čovjeku najveća opasnost dolazi od njegova vlastita djelovanja. Nikad do sada nije čovjeku tolika opasnost dolazila od njegova vlastita djelovanja, jer nikada u svojoj dosadašnjoj povijesti čovjek nije posjedovao toliku moć."

⁴ Usp. B. Häring, *Kristov zakon* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1986.) III, 109 - 111.

1. 1. Stanovništvo i razvoj

Stanovništvo se na zemlji veoma umnožilo⁵, iako je prirast trenutno u fazi stagnacije, a ponegdje i u laganom opadanju⁶.

Rastu je pridonio razvoj zdravstva, bolji uvjeti življenja, bolja i redovitija ishrana. Stopa smrtnosti, kako kod djece tako i kod odraslih, kod kojih se produžio životni vijek, smanjena je na najmanju razinu. Smrtnost je bila velika, ali to je bila, na neki način, prirodna regulacija stanovništva.

Poseban je problem što je demografski razvoj različit na pojedinim područjima. U sjevernom pojasu, gdje se uglavnom nalaze razvijenije zemlje, došlo je do pada nataliteta. Velika je opasnost u tim zemljama da dođe do narušavanja slijeda generacija. Narušena je starosna struktura stanovništva, koje tako postaje nesposobno da se biološki obnavlja.

Premda je ekonomski čimbenik važan ipak nije najpresudniji u demografskom pitanju. Demografska kretanja u Europi, nakon drugog svjetskog rata, pokazuju da ih nije moguće tumačiti samo ekonomskim čimbenicima⁷. Zbog očuvanja svog životnog standarda roditelji će paziti na broj djece, jer svako dijete zahtijeva više rada i financijskih sredstava za uzdržavanje. Tako su npr. Nijemci izračunali da odgajanje djeteta prosječno košta 450 000 DEM. U Švicarskoj obitelj s jednim djetetom mora zarađivati 20 % više da bi se ujednačila u standardu s obitelji bez djece. Dakle, jedan od važnijih problema jest i ugodnost, jer novac se može steći, a djeca traže

⁵ "Šest milijardi zemljana", *Priroda* (Časopis za popularizaciju prirodnih znanosti, 808 - 809 (1994.) 26.

"Sredinom 1994. godine na Zemlji je živjelo pet milijardi i 660 milijuna stanovnika, a do kraja godine, prema procjenama Ujedinjenih naroda, stanovništvo će porasti na šest milijardi.

(...) Stručnjaci UN procjenjuju da će godišnji prirast stanovnika početi padati 1997. godine, te bi do 2020. godine iznosio 85 milijuna stanovnika na godinu. Najveći godišnji rast stanovnika zabilježen je u Aziji, Africi i Latinskoj Americi.

Do 2025. godine na zemlji će živjeti 8, 5 milijardi ljudi a u 2050. godini 10 milijardi. No, ako godišnji prirast stanovnika ne bude padao prema predviđanjima, te bi godine na Zemlji moglo živjeti čak 12, 5 milijardi ljudi.

Do kraja 2025. godine u Africi će se podvostručiti broj stanovnika - od sadašnjih 681 milijuna na 1, 5 milijardu. U izvještaju Zaklade UN za pitanja stanovništva navodi se da u Africi žene rađaju u prosjeku šestoro djece, a u Aziji i Latinskoj Americi od troje do petero."

⁶ Usp. S. Kušan, "Motivi i dometi međunarodne godine obitelji", *Obnovljeni život* XLIX (1994.) 6, 555 - 564.

⁷ Usp. K. Koračević, "Čimbenici koji utječu na brojnost djece u obitelji", *Obitelj u Hrvatskoj - stanje i perspektive* (Zbornik radova studijskih dana u Đakovu, 20. - 22. 10. 1994., Đakovo 1995.) 44.

odricanje i žrtvovanje. Osim toga, potrebno je spomenuti da je socijalni razvoj učinio brojno potomstvo nepotrebnim osiguranjem za stare dane, jer je tu ulogu preuzelo društvo.

U nerazvijenim zemljama ili u zemljama u razvoju imamo sasvim suprotnu pojavu. Raste broj pučanstva, dolazi do velikih problema s prehranom a narušava se i ekološka ravnoteža. U ovim zemljama zbog velike urbanizacije, odnosno odlaska stanovništva sa sela u gradove, dolazi do prenapučenosti i zagušenosti u pojedinim područjima.

U sklopu demografskog problema ne smije se zanemariti niti fenomen migracija. Brojni sele zbog ratnih strahota ili iz potrebe za boljim ekonomskim uvjetima življenja. Hrvatska u tom pogledu može biti tipičan primjer. Mnogi su "trbuhom za kruhom" otišli, i još uvijek odlaze u druge zemlje, a za vrijeme Domovinskog rata mnogi su prisilno morali napustiti svoja ognjišta.

1. 2. Kriza obitelji - strukturalne promjene

U današnjem vremenu došlo je do korjenitih promjena u društvenoj zajednici, posebice u obitelji. Nameće se mentalitet koji niječe pojedine tradicionalne vrijednosti. Papa Ivan Pavao II. će ga nazvati "mentalitet protiv života (anti - life mentality)"⁸.

Pomalo nestaje klasični oblik obiteljske zajednice - roditelji, djed, baka i više djece⁹. Došlo je do promjene i umnožavanja oblika domaćinstava i obitelji.

Veliki problem je u međugeneracijskim nesporazumima. Starenje pučanstva zbog pada nataliteta u razvijenim zemljama ugrožava obiteljski mir te dovodi broj muškaraca i žena u radnom odnosu do nesklada u odnosu na one koji žive u mirovini. Oni postaju samo teret. "Tipično idealiziranje mladosti ide u stopu s obezvrjeđenjem starijih; postoji neka vrsta psihološkog potiskivanja, kao da oni i ne postoje"¹⁰.

Važan čimbenik je i opstanak bračnih zajednica koje su u krizi. Veliki je broj obitelji nevjenčanih, samohranih majki i očeva i obitelji s usvojenom djecom. Ove strukturalne promjene na planu obitelji postaviti će pred pojedinca nova pitanja i nesnalaženja u ostvarivanju obiteljske zajednice.

⁸ Ivan Pavao II., "Obiteljska zajednica", *Sto godina katoličkoga socijalnoga nauka* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991.) br. 30.

⁹ Usp. K Koračević, "Čimbenici", 44 - 47.

¹⁰ Häring, *Kristov zakon*, 442.

Često se govori o emancipaciji žene¹¹ i krizi identiteta žene, majke. Žena je dobila mogućnost da se potvrdi na mnogim područjima rada, osim kao roditeljica ili kućanica. Težnja k izjednačavanju životnog djelovanja s muškarcima daje ženi nove mogućnosti ostvarenja. Istina, majčinstvo je bilo mjesto gdje su se ženama često oduzimale druge korisne mogućnosti, ali to, ipak, nije razlog da se majčinstvo obezvrijedi ili da ga žene jednostavno napuštaju.

U pitanjima majčinstva zapostavljena je i psihološka dimenzija tako da mlade majke svoje majčinstvo shvaćaju više kao nepotreban teret. Konzumističko društvo će im ponuditi razne praktične savjete koji su nedostatni da protumače i prihvate prave vrijednosti odgovornog roditeljstva.

Problem pada plodnosti u razvijenijim zemljama je vrlo izražen, premda ne izlazi u prvi plan, iako su uzroci takvog stanja upravo posljedice promjena u društvu, odnosno pojave mentaliteta slobodne seksualnosti i neodgovornosti prema činu rađanja i nastanku života. "Ekonomski najjača i politički najmoćnija članica Europske zajednice, Njemačka, zauzima prvo mjesto na ljestvici najnižeg prirasta stanovništva. Od početka sedamdesetih godina umire u toj državi (bivša Bundesrepublik) godišnje 150 000 ljudi više nego li se novih rađa. Ako bi se taj trend nastavio zemlja bi 2100. godine brojila samo još 24 milijuna stanovnika, kao oko 1800. god. Od 1970. do 1992. god. broj parova bez djece je porastao za 36 %, dok je u istom razdoblju broj obitelji s djecom porastao samo za 6 %. Od žena rođenih 1935. ostalo je tek 9. 2 % bez djece, dok se za žene rođene 1958. procjenjuje da će ih 22. 9 % ostati bez potomstva. U Švicarskoj su obitelji s jednim djetetom već 1990. postale s 43. 3 % najjača skupina među tipovima obitelji. Na globalnoj svjetskoj ljestvici to znači da se danas već oko 90 % djece rađa u zemljama trećeg svijeta"¹².

2. Planiranje demografskog razvoja

Sveukupnost demografskog problema potaknut će kako međunarodnu zajednicu tako i pojedine državne zajednice i Crkvu da postavljaju pitanja o problemima stanovništva.

Najnoviji pokušaj je organiziranje Treće internacionalne konferencije o pučanstvu i razvoju, koja je održana od 5. do 13. rujna u Kairu¹³.

¹¹ Usp. M. Szentmartoni, "Psihologija žene", *Obnovljeni život* XLV (1990.) 6, 467 - 479.

¹² Koračević, "Čimbenici", 42.

¹³ Usp. Kušan, "Motivi", 556.

Prva takva konferencija održana je u Bukureštu 1974. godine, a druga u Meksiku 1984. god. Konferencija u Meksiku usko je povezana s konferencijom u Rio de Janeiru 1992. god., gdje je bilo govora o razvoju pučanstva na nacionalnoj i internacionalnoj razini, utjecaju na mogućnost razvoja i zaštiti okoliša.

2. 1. Kontrola populacije i razvoj

Kontrola populacije je zahtijevan pothvat i potreban je doista iskren uvid u činjenice, ali i iskrenost u namjerama prilikom djelovanja kako ne bi prevladali pojedinačni interesi. Konferencija u Bukureštu je proricala veliki populacijski bum, ipak, nije sve bilo po predviđanjima. Rast stanovništva nije išao brzinom kako se predviđalo. Uzroka ima više: "Promijenio se položaj žene koja je manje kod kuće, a više na poslu; opismenjavanje, velike migracije iz sela u grad, posebno u zemljama u razvoju, veliki pad nataliteta u Europi, kako u Zapadnoj tako i u Istočnoj, pa i u Južnoj Americi. U Zapadnoj Europi se broj rođenja po ženi između 1965 - 70. god. smanjio s 2,1 na 1,3 - 1,4%. Europa stagnira i stari što se zapaža u Mađarskoj, Bugarskoj, Letoniji, Njemačkoj i Ukrajini, gdje broj smrti nadilazi broj rođenja. Tako se već govori da Europa ima više lijesova nego kolijevki.

Porast svjetskog stanovništva predviđen u Bukureštu po stopi 2,06% u g. 1993. smanjio se na 1,6%. Proračuni govore da će se rast stanovništva u prvoj četvrtini slijedećeg stoljeća smanjivati do te mjere da će broj rođenja biti jednak broju umiranja"¹⁴.

Na konferenciji u Kairu velike sile umjesto da su ponudile programe pomoći zemljama s izrazito velikim natalitetom, kako prehraniti i osigurati uvjete za dostojan život čovjeka, pokušale su nametnuti rješenja koja njima osiguravaju sigurnost. Zadovoljile su se isključivo vlastitim interesima i zahtjevima. Na poseban način postavili su pitanje reproduktivnog prava koje daje ženi pravo na samostalno odlučivanje o prekidu materinstva. Osim toga, naglasili su ulogu kontracepcije i sterilizacije kod planiranja obitelji. Iako su bile spremne dati financijsku pomoć u Fond za razvoj, uvjetovale su je traženjem od siromašnih zemalja da prihvate njihove načine rješenja.

Ovakav pristup svjetske zajednice kao plod "kulture smrti"¹⁵ izravno se sukobio sa pozivom Crkve za pravednije i otvorenije rješavanje problema.

¹⁴ Kušan, "Motivi", 557.

¹⁵ Usp. E. Vesely, "Papa Ivan Pavao II. za novu kulturu života", *Obnovljeni život* LI (1996.) 3, 261 - 284.

2. 2. Mjesto i uloga Crkve u pitanjima demografskog razvoja

Papinsko vijeće za obitelj izdalo je dokument "Demografski razvoj Etičke i pastoralne dimenzije"¹⁶ s kojim je Crkva nastupila na Kairskoj konferenciji. Dokument je objavljen 25. ožujka 1994. god. Crkva je jasno upozorila ovim dokumentom da demografska politika ne može pitanje pučanstva promatrati kao puke brojeve, ili samo u odnosu prema ekonomiji ili u odnosu prema ovakovoj ili onakovoj predrasudi. Prije svega mora respektirati i promovirati temeljna prava ljudske osobe i obitelji. Stoga, Crkva nastoji podržavati ljudski život svim sredstvima i braniti ga od opasnosti koje mu prijete. Prije svega to su kontracepcija, pobačaj, sterilizacija i eutanazija koje su izrazito naglašene u bogatijim zemljama. Crkva sebe predstavlja kao nositeljicu života, koja se protivi kulturi smrti u koju je uključeno sve što pokušava na umjetni način ravnati plodnošću.

Na poseban način će Ivan Pavao II. upozoriti na dvoličnost svjetske zajednice i upozoriti da se demografska politika danas vodi kao kad se faraon, osjećajući porast sinova Izraelovih, osjetio ugroženim, pa naredio da ih tlače svakovrsnim poslovima kako bi se umanjio njihov broj: "Mnogi moćnici na zemlji demografski rast pučanstva zapažaju kao noćnu moru i boje se da ne bi plodniji i siromašniji narodi ugrozili blagostanje i spokojstvo njihovih naroda. Prema tome, umjesto da riješe ove teške probleme poštivajući dostojanstvo osoba i obitelji i nepovredivo pravo svakog čovjeka, oni više vole podržavati i svim sredstvima nametati masovno planiranje rađanja. Sama ekonomska moć, koju bi bili spremni dati, biva nepravedno uvjetovana prihvaćanjem politike protiv rađanja."¹⁷

Crkva se osjeća odgovornom i ona zahtijeva da se demografski problem rješava stvaranjem gospodarskih, društvenih, liječničko - zdravstvenih i kulturnih uvjeta koji omogućuju obiteljima da u punoj slobodi i odgovornosti odluče o rađanju. Potrebno je pravednije raspodijeliti bogatstva, da svi ravnomjerno imaju udjela u stvorenim dobrima. Na svjetskoj razini valja ostvariti gospodarsko zajedništvo te ravnomjernu raspodjelu na međunarodnoj i na narodnoj razini. Obrana i promicanje života zadaća je i odgovornost svakog pojedinca i zajednice.

U predvečerje trećeg tisućljeća to je težak izazov i samo se složnom i iskrenom suradnjom svih, koji vjeruju u vrijednost života, može izbjeći civilizacijski poraz s nepredvidivim posljedicama.

¹⁶ Usp. Pontificio consiglio per la famiglia, *Evoluzioni demografiche: dimensioni etiche e pastorali* (Instrumentum laboris, Roma 1994.).

¹⁷ Ivan Pavao II., *Evangelium vitae* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995.) br. 16.

Zaključak

Promatrajući problem broja stanovnika razvidno je da se iza samog problema krije još veći problem, a to je vrijednost ljudskog života. Sama činjenica da je broj ljudi postao upitan govori o nama samima koji se pitamo. Briga koja izgleda iskrena ipak je u većini slučajeva zamućena raznim nametanjima pravila ponašanja koja dolaze sa strane moćnika, ali i osobnih pogleda. Temeljno pitanje ljudskog života, koji više nije vrijednost u sebi, već u onome što čini ili koristi, gubi na svojoj vrijednosti. Iz djelovanja Crkve vidljivo je da ga ona pokušava braniti, usprkos nedostatka uvjerljivosti zbog gubitka identiteta.

Na koncu opet dolazimo do osobne razine svakog pojedinca koji mora zauzeti stav prema negiranjima života i na bilo koji način nastojati zaštititi život i promicati odgovornost za život. Problem pučanstva kako nam se predstavlja nije vezan samo uz broj već i uz mentalitet današnjeg društva u kojem život kao Božji dar gubi vrijednost uslijed naglašenog individualizma, hedonizma i nesuosjećanja za drugoga. Etički kao ni znanstveni put nisu dovoljni, jer odluke o ljudskom razmnožavanju jako ovise o sveukupnosti gospodarskih, društvenih i kulturnih uvjeta.

Stoga je potrebno promisliti alarmantne pretpostavke o demografskom razvoju, jer kako vrijeme prolazi sve se više spoznaje da su bile donešene pod utjecajem raznih individualnih interesa i težnji razvijenijih zemalja.

Potrebno je staviti u središte promatranja čovjeka i njegove potrebe za dostojnim životom kojeg je primio od Boga kao dar. Nema više ili manje vrijednog čovjeka, naroda. Svatko ima pravo na život, a onaj tko ima više, dužan je, zbog ljudskog dostojanstva, pomoći slabijem.

fra Damir Mandić